

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті проаналізовано психологічні особливості адаптації медичних працівників до трудової діяльності. Виокремлено поняття адаптації у різноманітних вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах. Розглянуто окремі види адаптації: зовнішню (присотування особистості до зовнішніх умов) та внутрішню (спрямування на розв'язання внутрішніх конфліктів та суперечностей особистості); первинну (присотування молодих працівників, які не мають досвіду професійної діяльності) та вторинну (присотування працівників, які мають трудовий досвід). Розглянуто етапи адаптації до трудової діяльності медичних працівників. Проаналізовано критерії адаптованості працівників організацій. Проведено експериментальне дослідження щодо виявлення провідного рівня адаптації медичних працівників до трудової діяльності.

Ключові слова: адаптація, адаптованість, види адаптації, етапи адаптації, персонал, медичні працівники.

Постановка проблеми. Важливість дослідження полягає у необхідності забезпечення швидкої, продуктивної та дієвої адаптації персоналу в установах охорони здоров'я: лікарів, медичних сестер тощо. Професія медичного працівника вимагає не лише ґрунтовних професійних знань, умінь та навичок, але й умінь сприймати людей, розуміти їх, поводитися з ними гуманно та толерантно. Від того, наскільки ефективно будуть працювати медичні працівники залежить не лише їх індивідуальний психологічний стан, але й якість надання медичних послуг.

Адаптація медичних працівників є соціальним механізмом включення індивіда в трудову діяльність. Адаптованість медичних працівників до забезпечення трудової діяльності полягає у їх трудовій поведінці, в задоволеності умовами праці, взаємовідносинами в колективі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема трудової адаптації особистості розроблялася багатьма зарубіжними та вітчизняними психологами (Г. Айзенк, Т. Антонова, А. Налчаджян, А. Петровський, Ж. Піаже, К. Роджерс, З. Фрейд та ін.). Соціальна адаптація – це процес пристосування людини до існування у соціумі відповідно до соціальних вимог, власних потреб, мотивів та інтересів; це процес ефективної взаємодії особи з соціальним середовищем (А. Петровський, М. Ярошевський). Вона виявляється у процесі активного пристосування індивіда до умов соціального середовища з метою покращення умов індивідуального функціонування і розвитку [7].

Термін "адаптація" означає перебудову психіки індивіда під впливом об'єктивних чинників зовнішнього середовища, а також здатність людини пристосовуватися до різних умов середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту та без конфлікту з середовищем.

На думку Т. Шибутані, адаптація виступає сукупністю реакцій-присотування, в основі яких лежить активне освоєння середовища, її зміна та створення необхідних умов для успішної діяльності [8, с. 422].

Психологічна енциклопедія трактує адаптацію як певну пристосованість – здатність об'єкта зберігати свою цілісність при зміні параметрів середовища [5, с. 25].

Під адаптацією О.А. Урбанович розуміє процес взаємодії особистості та соціального середовища, процес активного пристосування особистості до середовища, освоєння його нових умов [6].

Мета статті – розглянути теоретичні та практичні особливості адаптації медичних працівників.

Результати теоретичного дослідження. І.К. Макарова вважає, що ефективна адаптація працівників у організації є процесом пристосування особистості до змісту та умов діяльності на робочому місці, допомагає налагодити міжособистісні відносини [3, с. 167].

Виокремлюють такі види адаптації [2]:

1. Зовнішня адаптація. Постає процесом пристосування особистості до зовнішніх умов та об'єктивних проблемних ситуацій. Вона може бути зі збереженням проблемної ситуації або з її усуненням.

2. Внутрішня адаптація. Спрямовується на розв'язання внутрішніх конфліктів особистості; постає процесом координації трудової діяльності особистості відповідно до індивідуальних потреб.

Також розрізняють первинну та вторинну адаптацію [4]:

1. Первинна адаптація – це пристосування молодих працівників, які не мають досвіду професійної діяльності (це, насамперед, випускники навчальних закладів).

2. Вторинна адаптація – це пристосування працівників, які вже мають трудовий досвід (як правило, це ті працівники, які змінюють сферу діяльності та професійну роль, наприклад, при кар'єрному зростанні).

Професійна адаптація полягає у освоєнні професійних навичок, з'ясуванні специфіки роботи.

На думку І.К. Макарової, працівник у процесі адаптації проходить такі етапи [3, с. 71-72]: етап ознайомлення (ознайомлення з ситуацією); етап пристосування (поступове звикання, засвоєння стереотипів); етап асиміляції (повне пристосування до середовища); етап ідентифікації (ототожнення особистісних цілей з цілями колективу).

Адаптація будь-яких працівників, зокрема, й лікарів, до трудової діяльності здійснюється у декілька етапів: первинна адаптація, період стабілізації, можлива дезадаптація, вторинна адаптація, вікове зниження адаптивних можливостей. Кожен з цих етапів відображає співвідношення стану енергетичних, інформаційних, поведінкових ресурсів суб'єкта праці та вимог зовнішнього середовища.

Професійна адаптація виступає важливою складовою системи підготовки кадрів. Будь-яка професія висуває певні вимоги до організації життя людини. У процесі трудової діяльності особистість певною мірою зосереджується на професії, що опановується, її психологічному та професійному аспектах.

Трудова адаптація – це процес перебудови та пристосування особистісних, енергетичних, інформаційних, операційних та інших структур і систем суб'єкта праці до особливостей трудової діяльності заради завдань найбільш ефективної його саморегуляції на етапах професійного шляху.

Професійна адаптація проявляється у формі виробничих, фізіологічних, психологічних і соціальних чинників регуляції адаптаційних процесів. Вона характеризується підвищенням ефективності, якості та безпеки праці, зростанням самостійності та проявом творчості у роботі. Адаптація виявляється у підвищенні функціональної надійності, емоційній стійкості до впливу несприятливих чинників професійної діяльності, в адекватності емоційних переживань професійних успіхів і невдач. Соціальна адаптація відображається у процесах ухвалення та засвоєння норм поведінки, властивих для конкретної організації і своєї соціальної ролі у групі.

Виокремлюють такі стратегії процесу професійної адаптації медичних працівників:

– конформна: відображає намагання особистості прийняти норми професійного середовища, використовувати поради та вказівки керівників і колег, досягати згоди в міжособистісних стосунках тощо;

– творча: відображає прагнення особистості до самостійності, передбачає пошук досконаліших форм роботи, врегулювання трудових операцій.

О.П. Єгоршин виділяє наступні критерії адаптації для працівників організації, у тому числі й медиків [2, с. 157]:

- виконання покладених обов'язків;
- систематичне виконання завдань;
- оволодіння робочим місцем (операціями, обладнанням) відповідно до технічних умов;
- забезпечення якості роботи;
- дотримання трудової дисципліни;
- здатність до активної взаємодії із трудовим колективом;
- ефективна взаємодія з хворими;
- вплив трудового колективу на працівника;
- дотримання специфіки діяльності організації.

Важливе місце серед психологічних механізмів адаптації займає самооцінка лікарів. Завищення самооцінки провокує постановку цілей, що перевищують можливості, заниження самооцінки – пасивність, страх відповідальності. Результатом неадекватної самооцінки в обох випадках є недостатня професійна адаптація до праці та неповна реалізація можливостей людини у професійній діяльності.

Процес трудової адаптації медичних працівників передбачає наявність таких трьох етапів [1].

Орієнтаційно-пізнавальний етап. У цей період молодий працівник ознайомлюється з соціальним середовищем, з колективом, з умовами та змістом праці. Медичний працівник здобуває знання про нову ситуацію у цілому, про критерії оцінки різних дій, про еталони, норми поведінки. На цьому етапі набуваються нові навички, які дають можливість виконувати професійні обов'язки [7].

Етап пристосування. На цьому етапі медичний працівник накопичує професійну майстерність, соціальний досвід, ухвалює остаточне рішення про включення у професію, в колектив. Особистість переорієнтовується, визнаючи основні елементи нової системи цінностей, водночас зберігаючи й установки, що набуваються.

Ідентифікаційний етап. На ньому відбувається подальше удосконалення професійних якостей медичного працівника. Стабілізується статус працівника у колективі, в організації. Особистість починає усвідомлювати приналежність до групи. Ідентифікація – це ототожнення особистісних завдань і мотивів діяльності працівника із завданнями організації. У результаті цього працівник більш якісно виконує професійні обов'язки, у нього зменшується кількість стресів.

Таким чином, професійна адаптація медичних працівників виступає соціальним механізмом включення індивіда в трудову діяльність. Адаптованість медичного працівника до конкретної трудової ситуації виявляється в його трудовій поведінці, в задоволеності умовами праці, взаєминами у колективі.

Методика та процедура дослідження. Експериментальне дослідження серед медичних працівників (лікарів, медичних сестер) проводилось у Кам'янець-Подільській міській лікарні. Вибірка опитуваних склала 43 особи.

Дослідження рівня адаптації медичних працівників нами проводилося за методикою визначення рівня соціально-психологічної адаптації (Р.Х. Ісмаїлова).

Аналіз результатів дослідження. У результаті дослідження встановлено, що у 39,5 % зафіксовано високий рівень адаптації, у 55,8 % спостерігається виражений рівень адаптації. Низький рівень адаптації мають лише 4,7 % опитуваних. Не виявлено досліджуваних із вираженою дезадаптацією.

Ознаками високого рівня професійної адаптації є адекватне емоційне сприйняття особистістю умов діяльності, адекватна оцінка власних сил та можливостей у складних ситуаціях, можливість свідомо керувати своїми емоціями з високим рівнем саморегуляції, рішучість, упевненість, дисциплінованість, організованість, самоконтроль тощо.

Професійна адаптація є надзвичайно важливою для медичних працівників. У лікарів та медичних сестер, які на початку своєї професійної діяльності дуже емоційно переживали всі складні професійні ситуації, спостерігали страждання, смерть хворих, операції, прояви психічних захворювань тощо, поступово розвивається певна емоційна опірність. Особливо вона виявляється при взаємодії з важкими хворими, в умовах складного та психологічно напруженого клімату. Існує досить велика кількість хворих з хронічними невиліковними захворюваннями, незважаючи на прогрес сучасної медицини. У такому випадку медичні працівники фізично та емоційно виснажуються. Саме у цей період організм і психіка виробляють різні механізми захисту, що допомагає справлятися з психотравмуючими ситуаціями.

Мотивація діяльності медичних працівників з високим рівнем адаптації спрямовується на забезпечення максимальної турботи про пацієнтів. Такі працівники намагаються залучати усі свої знання, уміння та навички задля забезпечення найбільшої ефективності діяльності. Їх відрізняє бажання за будь-яких умов намагатися допомагати пацієнтам, що сприяє виявленню у них ентузіазму, ініціативи, розкутості та щирості.

Медичні працівники з високим рівнем адаптації зазвичай відверті у своїх висловлюваннях, водночас, вони враховують і позицію пацієнтів. У них досить сильно розвинена емпатія, вони здатні розуміти людей, враховувати їх потреби. Такі медичні працівники достатньо добре пристосувалися до роботи у сфері охорони здоров'я. Незважаючи на наявність багатьох дезорганізуючих чинників виконання трудової діяльності, вони гарно з нею справляються. Можна стверджувати, що робота цим людям подобається і їх задовольняє. У цих медичних працівників переважає якісне виконання діяльності та покладених на них обов'язків, рівень трудової дисципліни знаходиться на високому рівні, виявляється професійна стійкість, спостерігається високий рівень задоволеності працею, зв'язками та стосунками з колегами, керівництвом та пацієнтами лікарні. Такі працівники адекватно сприймають складнощі роботи та намагаються ефективно їх вирішувати, у них проявляється менший рівень стресів та емоційних розладів.

Медичні працівники з середнім рівнем адаптації прагнуть до успіху в організації задля досягнення у ній гарного статусу, набуття авторитету. Такі працівники здатні до активної та дієвої співпраці з колегами, приймають загальні норми та правила, які діють в організації. Водночас, у таких працівників нерідко присутнє відчуття тривоги, що може впливати на адаптованість до професійної діяльності. Вагомими показниками зниження адаптації у медичних працівників є виникнення почуття невпевненості у власних силах, страх зробити помилку.

У роботі зазначений тип працівників характеризується швидким реагуванням. Однак такі медичні працівники здебільшого консервативні, часто діють традиційними методами відповідно до свого типу мислення. Це нерідко призводить до погіршення адаптації до нових умов, ситуацій. Такі медичні працівники прагнуть застосовувати лише ті методи діяльності, які дають гарні результати, привели до видужування хворих. Водночас, нові аспекти діяльності їм важко впроваджувати.

Поведінка медичних працівників з низьким рівнем адаптації пов'язується з такими емоційними реакціями на ситуацію як депресія, тривожність, негативне самопочуття, фрустрації. Такі працівники надзвичайно болісно сприймають усі негативи професії. Досить часто вони звинувачують себе у можливих невдачах, намагаються у всьому перестраховуватися.

Низька адаптація може виникнути внаслідок короточасних і сильних впливів середовища на працівників або під дією менш інтенсивних, але тривалих впливів. Вона виявляється у різноманітних порушеннях діяльності: у зниженні продуктивності праці та її якості, у порушеннях дисципліни праці, страхові заподіяти шкоду. Нерідко у таких медичних працівників спостерігаються ознаки стресів, а також депресивні розлади.

Результати дослідження вказують на те, що у медичних працівників з низьким рівнем адаптації проявляються певні складнощі при входженні у трудовий колектив, знижується рівень організованості на робочому місці, виникають комунікативні бар'єри у спілкуванні з колегами та пацієнтами, існують певні проблеми у взаємовідносинах з колегами та пацієнтами, нерідко домінує поганий настрій, спостерігається порушення трудової дисципліни тощо. Загалом їм важко пристосуватися до нових умов діяльності або нововведень у трудовому колективі.

Причинами зниження адаптованості можуть слугувати як зміни у самій діяльності, так і у підвищенні вимог діяльності до працівника. Водночас, виснаження, яке притаманне багатьом медичним

працівникам, також негативно відображається на їх діяльності, не дає змогу ефективно опанувати нові форми та методи діяльності.

Медичні працівники з низьким рівнем адаптації намагаються не притягувати до себе зайвої уваги. Таким працівникам досить часто властиві байдужість, пасивність, відсутність інтересу до подій. Іноді, демонструючи заклопотаність справами, медичні працівники все-таки тримаються на певній дистанції від ухвалення остаточних рішень і намагаються будь-що консультуватися з більш впевненими у своїх діях колегами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результати теоретико-експериментального дослідження полягають у можливості використання представлених матеріалів при розробці та оптимізації системи адаптації медичних працівників, виокремленні етапів та рівня їхньої адаптації.

Виявлені рівні адаптації медичних працівників дають змогу більш ґрунтовно усвідомити проблему їх пристосування до професії та внутрішніх умов функціонування закладів охорони здоров'я, допомагають розробити конкретні рекомендації щодо покращення адаптації медичних працівників.

Перспективою подальших досліджень виступає з'ясування впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на процес трудової адаптації медичних працівників, виокремлення умов повної адаптації особистості до професійної діяльності.

Використані джерела

1. Володина Н. Адаптация персонала. Российский опыт построения комплексной системы / Н. Володина. – М.: Эксмо, 2009. – 320 с.
2. Егоршин А.П. Управление персоналом: учебник для вузов / А. П. Егоршин. – [4-е изд., испр.]. – Нижний Новгород: НИМБ, 2003. – 720 с.
3. Макарова И.К. Управление человеческими ресурсами: пять уроков эффективного HR-менеджмента / И. К. Макарова. – М.: Дело, 2007. – 232 с.
4. Милославова И.А. Адаптация как социально-психологическое явление / И.А. Милославова // Социальная психология и философия. – Л.: Наука, 1973. – Вып. 2. – С. 13-24.
5. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия / С. С. Степанов. – М.: Эксмо, 2005. – 672 с.
6. Урбанович А.А. Психология управления: учебное пособие / А. А. Урбанович. – Мн.: Харвест, 2003. – 640 с.
7. Хомик Л.В. Социально-психологическая адаптация личности / Л. В. Хомик. – К. : РУНЦ "ДИНИТ", 2001. – 84 с.
8. Шибутани Т. Социальная психология / Т. Шибутани; пер. с англ. В.Б. Ольшанского. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 554 с.

Tolkov O. S.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ADAPTATION TO THE WORK OF MEDICAL WORKERS

The psychological features of adaptation of medical workers to the labour activity have been analysed in the article. The concept of adaptation is selected in various domestic and foreign scientific sources. Adaptation is considered as the process of co-operation of personality and social environment, the process of active adaptation of personality to the environment. The separate types of adaptation are considered: external (adaptation of personality to the external conditions) and internal (decision of internal conflicts and contradictions of personality), primary (adaptation of young workers which do not have an experience of the professional activity) and second (adaptation of workers which have the labour experience). The stages of adaptation to labour activity of medical workers are considered. The criteria of adapted of workers of organizations are analysed.

In the experimental research the author set the prevailing middle level of adaptation of medical workers to the labour activity. Medical workers with the middle level of adaptation aspire to success into organization for achievement the good status, acquisition of authority. Such workers are able to the active and effective collaboration with colleagues, accept general norms and rules, which operate in organization. Such type of workers in the process characterizes the rapid reacting. The ponderable indexes of decline of adaptation in such medical workers are arise the feeling of uncertainty in own forces, the fear do something wrong. Such medical workers aspire to apply the methods of activity, which give good results, mainly, resulted in convalescence of patients.

Found out the level of adaptations of medical workers enable more thoroughly to realize the problem of adaptation to the profession and the internal conditions of establishments of health care. Help to develop the concrete recommendations to the improvement of adapted of medical workers.

Key words: adaptation, adapted, types of adaptation, stages of adaptation, personnel, medical workers.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2015